

Lidt om Ærø

Sognepræst Ole Ø. Gade, Søby, Ærø.

»Ærø, øhavets perle« - »Ærøskøbing, eventyrbyen i Danmark« - »Skipperbyen Marstal« - »Søby, den driftige fiskerby«.

Og så videre!

Det er stort set, hvad turister får at vide om Ærø, før de kommer hertil. Det kan overalt, hvor mulighed byder sig, siges med mange flere ord. Turistfolkene har allerede længe ligget langt fremme i ræset om spalteplass. Det er det, de er sat til, her som alle steder. Et par gange har man været heldig at få en del publicity foræret, og siden har man forstået at udnytte den til sidste dråbe.

Men hvad gemmer der sig så bag disse slogans? De skulle vel sige noget om øen, men ordene er som altid i den slags tilfælde stivnet til masker eller grimasser og siger vel ikke stort mere om øen og om os, der bor her, end et cigaretskod på gaden siger om den, der røg det og smed det fra sig. Men hvad er det så for et ansigt, der bærer masken? Hvad er det for en ø, vi lever på her i øhavet?

For det første er det ikke én ø, men to. Tingene er trods alt så overskuelige, at man endnu har råd til hver især at have sit eget ansigt. Men rent bort set fra, hvad vi, der bor her, mener, så har det også hold i geografien og historien.

Da isen i sin tid trak sig tilbage, var landet så lettet, at det hævede sig betydeligt højere over havet end nu. For 10.000 år siden lå kysten der, hvor havet nu er ca 8 m dybt. Men senere sank landet igen og i nogle tusinde år har øen været to, Ærø mod vest og Marstal mod øst. I mange århundreder var de kun forbundet med et drej og skilt af et lavvandet nor. Et drej er en revle eller en tange, som er skyllet sammen af havet, men som ellers hverken er rigtigt hav eller rigtigt land. Nu er Drejet udbygget til en vejdæmning med den landevej, som er øens hovedfærdselsåre. Men indtil for godt 100 år siden sejlede man over Noret fra Kragnæs på Marstalsiden til Grønnæs på Risesiden. Farvandet var lavvandet, men turen kunne være streng nok endda. Da kongen for et par hundrede år siden forordnede en indsamling i alle landets kirker til støtte for et kirkebyggeri i Marstal, blev det blandt andet begrundet med at transporten bød alt for stor en fare for de nyfødte, som skulle til Rise kirke for at døbes. Mange børn blev syge og døde af det.

I stenalderen har området ud for Noret været meget tæt bebygget. I Kragnæs-

Kort over Ærø fra 1598.

området ved man fra udgravninger og kort, at der har været mindst 20 storstensgrave, og i området ved Lille Rise har antallet i hvert fald ikke været mindre. Desværre er der kun nogle få tilbage nu. Ved Kraghnæs er mange af stenene brugt i det dige, som blev bygget dér, da Noret blev inddæmmet. En del er sikkert også inden den tid bragt til Marstal, da man byggede den imponerende ca. 1 km lange læmole foran byens havn. Man kan i høj grad beklage, at gravhøjene er væk, men kan på den anden side ikke lade være med at beundre det vældige arbejde, der er lagt i molen til sikring af det erhverv, der var byens livsnerve.

Ærø er altså ikke én, men to øer. I middelalderen var Marstal kongeligt stutteri. Deraf navnet (Marstal = Mærstal = hestestald). Dengang har den sikkert været relativ tyndt befolket. Siden er det blevet anderledes. Nu bor knap halvdelen af øens ca. 9000 indbyggere der. Endnu så sent som ved kommunalreformen har man været nødt til at bøje sig for den kendsgerning, at der bor to forskellige folk på disse øer. Det er svært at fatte for udenforstående. Enten kan de slet ikke se det, eller også ser de en hel masse i det, som vi andre ikke kan se. Vi ligger altså ikke på hver sin side af kommunegrænsen og lurer på hinanden med fingeren krummet om aftrækkeren! Naturligvis er vi ikke enige om alting her på øen. Hvordan skulle man dog kunne blive det? Vi er jo heller ikke allesammen ens. Men derfor behøver man jo ikke at rive øjnene ud af hovedet på hinanden. Vi er som naboer, der sætter pris på, at skellet er i orden og bliver respekteret, så man kan passe hver sit uden at forstyrre hinanden, men som i øvrigt kan have det ganske hyggeligt med hinanden, og som også ved tid og lejlighed kan finde sammen i samarbejde til fælles bedste. Men man

skal jo som bekendt heller ikke sidde lårene af sine venner og lige så lidt af sine naboer. For fredens og samarbejdets skyld kan det være gavnligt at have hver sit hus at bo i!

Men rent bortset fra det er der også tydelig forskel fra sogn til sogn på Ærø (altså den del af øen, der ligger vest for Drejet!) Marstal har sin egen dialekt. Resten af øen har adskillige (mindst 5!) for den, der har øre for det. Dialekten i de to vestligste sogne er stærkt præget af det alsiske. Før i tiden bandt vandet jo mere end det skilte, og helt indtil 1914 var der regelmæssig befordring af varer og rejsende fra Søbyområdet til Als. Man havde således i mange år regelmæssige leverancer af fløde til mejeriet i Sønderborg. Ligeledes blev mange heste sendt videre over Søby og Als længere syd på. De blev indskibet ved Søby, og når man kom til Mommark, blev de smidt over bord og måtte selv klare sig i land. Det var før færgehavnens tid.

Det var også almindeligt, at mange unge fra Ærø tjente på Als og omvendt. Det medførte naturligvis at mange slægtskabsbånd blev knyttet mellem de to øer. I det sidste par generationer har dette billede dog ændret sig. Det er blevet lettere og naturligere for de fleste at bevæge sig over land og mere uvant at sejle, selv for ærøboerne. Jernbane og biler har lavet om på meget.

Tit tror folk, at øboer er hjemmefødninge. Det er ikke uden videre tilfældet. For andre ligger øen måske afsides. For os, der bor her, ligger den midt i verden, og det har den altid gjort, og forbindelserne udadtil har altid været livlige. Traditionen for søfart har i denne forbindelse betydet meget. Den gamle bondesejlads har således holdt sig langt op i sidste århundrede. Adskillige gårde havde endnu omkring midten af 1800-tallet eget skib, som manden sejlede med om sommeren, mens konen stod for det derhjemme. Og det var ikke altid bare pæreskuder, det drejede sig om. Der hørte således efter sigende en tremaster til en af gårdene her i Søby. Søbyfiskerne fører på deres måde traditionen videre. Når vinterens torskefiskeri i de hjemlige farvande er forbi, drager de bort til mangfoldige andre fangstpladser lige fra Bornholm til Skagen og vestkysthavnene. Der er intet at sige til, at de har svært ved at forstå den stavnsbinding af fiskerierhvervet, som tegner sig som en af de truende muligheder for fremtidens fiskeri.

Den udvandringsbølge, som gik over hele landet i slutningen af sidste århundrede, fik også kolossal betydning for Ærø. I kraft af den fik mange nær familie i Staterne, som de holdt forbindelse med i årevis. Men dertil kom, at det vist var almindeligere her end så mange andre steder, at udvandrere vendte tilbage efter nogle års forløb og slog sig ned på øen, når de havde tjent nok til at få deres eget. En sømand blev jo ikke ved med at sejle al sin tid. Hvorfor skulle det så være anderledes med en bondekarl? Adskillige stednavne (Nebraskasminde, Oregonsminde, Montanasminde, Klondyke osv.) vidner om folk, der drog ud som unge, men kom tilbage igen, når mulighed bød sig. Sådan noget vidner om både horisont og rodfæstethed. Landbruget er stadigvæk øens hovederhverv, men absolut ikke det eneste. Den gamle tilknytning til søen har skabt muligheder her, som man ikke i tilsvarende

grad har haft magen til andre steder. Afvandringen fra landbruget har været lige så stor som alle andre steder, men søfart, handel og fiskeri har givet muligheder for at skabe nye arbejdspladser, som har kunnet fastholde en del af den arbejdskraft på øen, som var blevet overflødig i landbruget.

Fra gammel tid har man haft værfter i Ærøskøbing og især i Marstal. De er ikke mere helt det samme, som de var engang, men kan dog stadig holde mange hænder i arbejde. Dertil kommer en motorfabrik i Søby, som oprindelig kom godt i gang i forbindelse med fiskeriets opblomstring i 30-erne og derefter. Nu fremstiller man ikke mere motorer. Til gengæld reparerer og bygger man skibe, og virksomheden har i flere år været øens største arbejdsplads med over 100 beskæftigede.

Skibsfarten betyder som sagt meget for øen. Det skal i den forbindelse nævnes, at næst efter København er Marstal den by i landet, som er hjemsted for de fleste rederier, ca. 15, med en flåde på omkring 40 skibe. De er naturligvis ikke lige store allesammen, men mange af dem sejler dog overalt på de 7 verdenshave, og som en hyldest til byens mange gode søfolk har A. P. Møller-rederierne forøvrigt ladet en af sine store supertankere indregistrere i byen, så at den kan bære navnet med sig på sine rejser. Men selv om hverken Ærøskøbing eller Søby så nær kommer op på siden af Marstal i den henseende, så er de dog også rigtig godt med, og det kan ikke undgå at sætte sit umiskendelige præg på øen i det hele taget, så at det har givet dens erhvervsliv en betydelig smidighed og tilpasningsevne, som igen er en af de vigtigste betingelser for at dette (disse!) ø-samfund bevares levedygtige.

Øen har 7 kirker, 3 gamle (Bregninge, Tranderup og Rise), 3 fra 17-hundrede-tallet (Ærøskøbing, som blev bygget i stedet for en gammel, der var ved at falde sammen, Marstal og Søby) og endelig 1 ny (Omme, som er fra sidste århundredeskifte). I en kort periode omkring midten af sidste århundrede udgjorde øen et bispedømme sammen med Als, men ellers har den i kirkelig henseende altid hørt sammen med Fyns stift, selv om de sønderjyske hertuger gjorde, hvad de kunne for at få det lavet om, så at de kunne få magten kirkeligt, som de havde den verdsligt. Bl.a. havde Kingo en del kontroverser med dem om, hvem der skulle have retten til at besætte øens præsteembeder.

I sidste halvdel af sidste århundrede blev først den midterste del af øen og siden den østlige præget meget stærkt af Indre Mission. Denne retning slog derimod aldrig rigtigt igennem i de to vestlige sogne. Jeg har en ide om, at det kan skyldes, at disse sogne allerede omkring år 1800 var meget stærkt præget af en pietistisk vækkelse muligvis med en vis forbindelse til hernhuterne, og den havde endnu slet ikke mistet sin kraft, da Missionen kom og ville gøre det bedre. Dette i forbindelse med, at disse sogne også har haft nogle grundtvigsk prægede præster, har bevirket, at de har haft et noget andet præg kirkeligt set end resten af øen, uden at man derfor kan kalde dem udprægede grundtvigske. Men i de senere år er det gået her som andre steder: sådanne skel udviskes mere og mere.

Hvad specielt kirkegårdene angår fortjener Bregninge, Tranderup og Rise at nævnes som eksempler på de runde kirkegårde, som, så vidt jeg ved, har været genstand for udførlig omtale i »Vore Kirkegårde« for en del år siden. I Tranderup er der sket en udvidelse, som i nogen grad har ændret billedet. De to andre er derimod stort set, som de altid har været.

Blandt kirkegårdene har jeg kun et mere indgående kendskab til Søby. Den er bl.a. karakteristisk ved, at man ikke kender til familiegravsteder, som generation efter generation benyttes af samme gård eller slægt, sådan som jeg har set det på min fars hjemegn i Vestjylland.

Man kender nok til at beholde sine forældres grave ud over den første fredningsperiode, og man holder dem pænt, indtil man evt. selv får brug for dem, men også i så fald får slægt lov at følge slægters gang, uden at man gør større blæst ud af det i kirkegårdens anlæg. Som man har sin tid, mens man lever, har man det også, når man er død, og siden huskes man kun af Gud. Derfor er gravene også jævne, enkle og sirligt holdte (nette, som man ville sige det her!), men uden de store sten og mindesmærker, som ses så mange andre steder. Kirkegården er ikke en samling af monumenter, men i al enkelthed de dødes have, hvor også levende kan føle sig hjemme.